

ANTROPONIM DACIC SCRIS CU LITERE LATINE ÎN AŞEZAREA DE LA BORNIS – NEAMT, (SECOLELE II – III E. N.).

DE

RODICA POPOVICI

Timp de mai mulți ani, cu începere din 1979, în apropiere de satul Borniș, com. Dragomirești, jud. Neamț, au fost întreprinse săpături arheologice pe locul numit „Milești”, aflat la circa 1,5 km NE de localitatea amintită¹. Cercetările s-au concentrat, mai ales, într-o zonă situată pe malul drept al pârâului numit de localnici Milești și au avut în vedere, în primul rînd, investigarea așezării rurale medievale depistată aici². În același timp, nu au fost neglijate nici celelalte resturi de locuire, aparținind altor epoci istorice³.

Prin intensificarea cercetărilor arheologice, în anii 1986–1987, s-a reușit o încadrare cronologică mai strictă a vestigiilor descoperite anterior și identificarea primelor complexe de locuire și anexe gospodărești corespunzătoare așezării din secolele II–III e.n.⁴ Concomitent, sondajele practice pe versantul stîng al pârâului Milești, cit și noile cercetări de teren au oferit date mai ample asupra așezării din secolele II–III e.n., care este amplasată pe ambele maluri ale pârâiașului amintit și ocupă o suprafață întinsă între actualele sate Borniș și Hlăpești.

Nu este în intenția noastră de a prezenta rezultatele complete obținute pînă acum cu privire la așezarea din secolele II–III e.n. de la „Milești”, ci de a semnala doar o piesă de o reală valoare arheologică și istorică. Avem în vedere fragmentul de vas pe care apare înscris, cu caractere latine, un antroponim dacic.

Fragmentul ceramic, care constituie subiectul acestei succinte informări, este lucrat cu mină dintr-o pastă bine frămîntată, avind în compoziție, ca degresant, nisip, pietre de mică și rare pietricele. Arderea nu este uniformă, suprafetele avînd pe ambele părți nuanțe ce diferă de la brun la cenușiu-negricios. Rupt din vechime, fragmentul ceramic este de mici dimensiuni, fapt ce nu ne permite să apreciem cu certitudine forma de vas căreia îi aparține. El are înălțimea păstrată de 0,058 m, lățimea de 0,058 m și grosimea perelor de 0,007 m. Pe față exterioară, atent netezită, au fost înscrise, după ardere, cu un instrument bine ascuțit, șapte litere majuscule latine, dintre care primele două mai slab incizate. Aceste litere se constituie, cu claritate, în cuvîntul *SCORILO*. Scrisul este realizat cu indemînare și literele sunt în general, corect reproduse. Inegale ca mărime, literele au înălțimea variabilă, cuprinsă între 0,9 cm–0,16 cm (fig. 1a–b).

Fragmentul ceramic discutat a fost descoperit în anul 1987 pe trajectul secțiunii I, între 40–41 m; la o adîncime cuprinsă între 0,40–0,60 m. În zona imediat apropiată descoperirii, ca de altfel și pe întreg cuprinsul suprafeței cercetate, din punct de vedere stratigrafic s-a putut constata succesiunea mai multor niveluri de locuire, începînd din secolele III–II i.c.n. și continuînd cu aceleia din secolele II–III, VI–VIII, și XIV–XVII. Aceste niveluri nu sunt peste tot continue, locuirea din secolele VI–VIII, destul de intensă, fiind întreruptă de un interval de adîncime de circa 1,5 m, în care nu s-a constat nicio urmă de următorul strat.

¹ St. Cucos, în *Mărthurii din „arhiva” milenară*, în vol. *Războieni–Valcă Albă și Imprejurimile. Monografie istorică, economică și social-culturală*, Bacău, 1977, p. 37 menționează în locul „Milești” așezări din secolele II–III e. n. și IV e.n. Locul, investigațiilor noastre nu este același cu al descoperirilor înregistrate în monografia amintită, săpăturile efectuându-se pe malul drept al pârâului Milești.

² Întreaga zonă denumită Milești, ca și pârâiașul cu același nume, păstrează amînțirea fostului sat medieval Milești, atestat documentar în prima jumătate a secolului al XV-lea. Pentru descoperirile din vîrstă satului medieval vîzzi R. Popovici, *Cercetări arheologice în așezarea medievală Milești (seco-*

lele XIV–XVII), în *ArhMold*, XI, 1987, p. 169–100.

³ Pentru primele date privind așezările mai vechi descoperite pe locul denumit „Milești” și stratigrafia zonei investigate prin săpături arheologice vezi R. Popovici, *Descoperiri din secolele III–II i. c. n. la Borniș–Neamț*, în *Cercet Ist.*, S. N., XII–XIII, 1981–1982, p. 153–158; S. Teodor, *Descoperiri din epoca Latène în zona Neamțului*; în *Thraco-Dacica*, V, 1984, 1–2, p. 123 și 137.

⁴ În anul 1988, din așezarea aparținînd secolelor II–III e.n. au fost descoperite trei locuințe (L19, 24, 33) și cinci gropi cu resturi menajere (Gr. 3, 5, 6, 8, 9). Complexele cereterminate au fost numerotate în ordinea descoperirilor în teren.

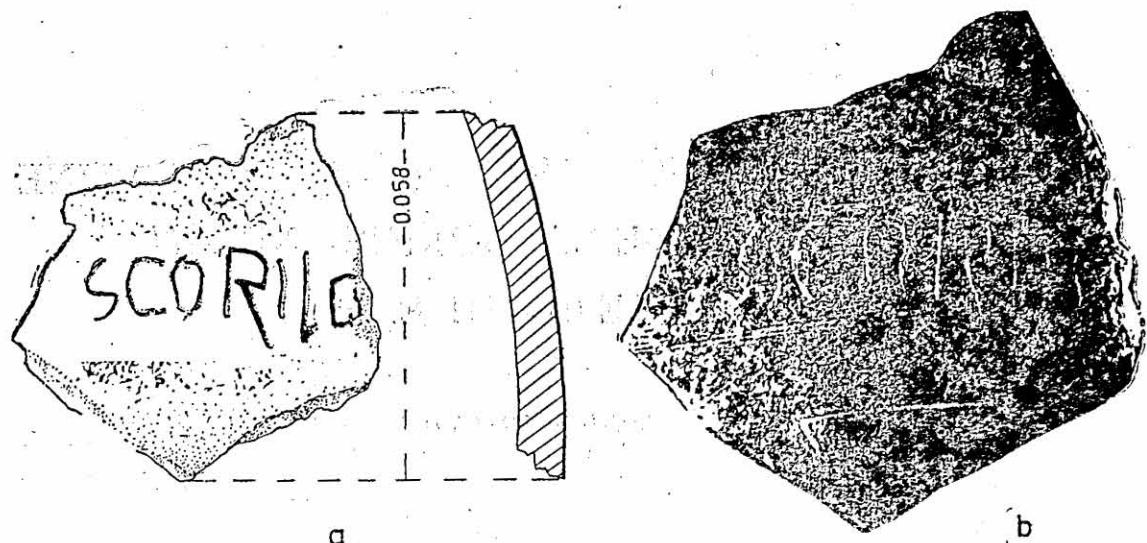

Fig. 1. Borniș-Neamț; a—b fragment ceramic avind înscrise cu caractere latine un antroponim dacic.

în apropiere de locul descoperirii, afectând complexe din depunerile anterioare⁵. Cea mai veche depunere, încadrată cronologic pe baza unei stampile rhodiene în secolul II i.e.n.⁶ și reprezentată prin complexe de locuire și anexe gospodărești (locuințe, atelier de redus minereu; gropi cu resturi menajere), arată o distrugere violentă a așezării corespunzătoare după o perioadă relativ scurtă de funcționare, dovedit fiind resturile incendiante și vetele distruse (fig. 2). Acest nivel, așa cum au confirmat cercetările recente, a fost suprapus de un altul, datând din secolele II—III i.e.n.⁷, căruia îi aparțin, pînă în prezent, trei locuințe și cinci gropi cu resturi menajere (fig. 2).

Pentru o încadrare cronologică cit mai corectă a descoperirii avute în vedere considerăm neceasă o prezintare sumară a complexelor dezvelite în cel de-al doilea nivel de locuire de la Borniș-„Milești“, cu localizarea acestuia față de locuințele și gropile cu resturi menajere, interceptate arheologic. De asemenea, o prezintare oricît de succintă a materialelor ceramice caracteristice desăceruite în acest nivel nu ar conduce decât la clarificări, la o mai bună plasare cronologică a descoperirii ca atare și, implicit, a așezării din care provine.

Cele trei locuințe aparținind așezării din secolele II—III i.e.n. erau toate de același tip, semiîngropate în sol. Două din ele aveau formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, iar cea de-a treia neregulată. Dimensiunile lor erau variabile, cuprinse între $2,25 \times 3,50$ m și $3,50 \times 3,75$ m. Cea mai apropiată de locul descoperirii fragmentului ceramic cu inscripție era locuința 24, de fapt un atelier, așa cum o dovedește cuporul de redus minereu găsit în amenajarea respectivă. Locuințele erau amplasate la distanțe ce oscilau între 12 și 36 m, spațiile din afara lor fiind ocupate de gropi cu resturi menajere și vete în acr liber, acestea din urmă distruse în mare parte de locuirile ulterioare (fig. 2).

În interiorul locuințelor, cit și în stratul de cultură corespunzător a fost desăceruit un bogat material ceramic, edificator în privința încadrării lui cronologice. Analiza acestui material permite constatarea că vasele fragmentare sau întregi aparțin categoriilor ceramice lucrate cu mină și la roată, de factură locală dacică, alături de care apare, în mod firesc, ceramica provenită din import. Ceramica locală, dacică, este reprezentată prin cele două categorii, modelată cu mină și la roată, ambele aflindu-se în proporții asemănătoare, cu o ușoară preponderență a celei dintii. Vasele lucrate cu mină, de aspect poros și arse neuniform, au ca forme principale borcanul și ceasca cu o toartă, prima fiind predominantă (fig. 3/1, 3, 10, 12). Ceramica modelată la roată din pastă fină, arsă oxidant sau reducător cunoaște forme mult mai variate, între care se intilnesc străchini, castroane, fructiere, vase de provizii și căni, de tipuri și variante diferite (fig. 3/2, 4—9, 11). Decorul caracteristic primei categorii este brûl în relief, simplu, alveolat și mai rar creștat,

⁵ Secțiunea I a fost prelungită în anul 1987 în vederea dezvelirii a două locuințe din secolele VI—VIII și a unor eventuale complexe de locuire ce ar fi putut exista în zonă. În același timp, subliniem că în perimetru desăceririi resturile de locuire din secolul II i.e.n. apar sporadic, abundențe fiind acelăzi din secolele II—III i.e.n. și VI—VIII.

⁶ R. Popovici, op. cit., p. 157.

⁷ Cercetările din ultimii ani au adus date concluzioane referitoare la încadrarea cronologică a acestui nivel de locuire,

pentru care am propus anterior datarea sa în secolele II—III i.e.n. (Cf. R. Popovici, op. cit., p. 153, nota 1; idem, *Cercetări arheologice...*, p. 170). Aceeași datare a fost propusă de M. Babeș (*Date arheologice și istorice privind partea de nord-est a Daciei în ultimele secole înaintea erii noastre*, în *SCIVA*, 36, 1985, 3, p. 186, nota 5); pentru datarea același nivel de locuire de la Borniș-Neamț în secolele I i.e.n.—I e.n., vezi S. Teodor, op. cit., p. 130—134.

iar celei de-a doua ornamente executat prin lustruire, într-o gamă variată de motive din linii drepte și „în val” (fig. 3/11).

Ceramica de import este reprezentată numai prin amfore, lucrate din pastă nisipoasă sau aspră. Materialul ceramic fragmentar, cit și cel întregibil evidențiază existența a două tipuri principale de amfore (fig. 3/13–14). Unele din acestea, deși puține la număr, păstrează inscripții cu *tituli picti* sau incizate înainte de ardere (fig. 3/13)⁸. Cele mai apropiate analogii pentru ceramica descoperită la Borniș–Neamț, locală și de import, le întâlnim în descoperirile de la Poiana–Dulcești⁹, Săbăoani¹⁰, Văleni–Botești¹¹, Vlădiceni¹², Homiceni¹³, Doina–Girov¹⁴, precum și în multe alte așezări și necropole din Moldova aceleași vremi¹⁵. Potrivit diverselor elemente definitorii, această ceramica poate fi încadrată larg cronologic în secolele II–III e.n., ca de altfel și așezarea căreia îl apartine¹⁶. În consecință, și fragmentul ceramic pe care apare înscris cu litere latine antroponim dacic, aflat în același orizont, ar data din aceeași vreme.

Ceea ce trebuie să subliniem de la bun început este faptul că însemnarea discutată, scrisă cu litere latine și datând din secolele II–III e.n., a fost descoperită într-un mediu indiscutabil dacic. În același timp, apariția sa într-o așezare a dacilor liberi de la Răsărit de Carpați nu trebuie considerată ca fiind surprinzătoare. Simple litere izolate și cuvinte păstrate parțial au mai fost descoperite, drept puține la număr, și în alte așezări din teritoriul dacilor liberi, ele datând din aceeași vreme sau dintr-o perioadă imediat ulterioară¹⁷. La acestea se adaugă descoperirile din sudul ţării¹⁸ sau acelăși anotimp, de care ne ocupăm¹⁹, care aduc informații prețioase cu privire la cunoașterea și utilizarea scrierii cu caracter greco-roman sau latine la geto-daci.

Descoperirea de la Borniș–Neamț nu este surprinzătoare și nici întimplătoare întrucât ea se înscrise într-o zonă geografică dens populată în secolele II–III e.n., în care așezările dacilor liberi sunt extrem de numeroase și bogate în materiale ce atestă o elocvență intensă și multiplele legături ale autohtonilor cu lumea română²⁰.

Cit privește originea cuvintului înscris pe fragmentul ceramic de la Borniș–Neamț nu pot și înădoi de nici o natură, el fiind indiscutabil un antroponim dacic²¹. Dat fiind că fragmentul ceramic păstrat este destul de redus ca dimensiuni nu putem ști dacă SCORILO a fost singurul cuvînt înscris pe vasul respectiv sau dacă nu a existat și o altă însemnare pe care însă nu o cunoaștem. Din acest motiv, credem că ar fi hăzardată încercarea unor aprecieri mai ample asupra semnificației numelui. El putea să reprezinte pe meșterul olar care a modelat vasul, dar tot atât de bine pe un conducător local, ca proprietar de atelier ceramic, sau numai un simplu nume dac, înscris cu litere latine²². Indiferent de accepțiunea ce o poate avea numele Scorilo sau de interpretările date acestuia, deseoperirea în sine își are locul și importanța sa aparte, în primul rînd, ea constituie o dovedă certă a cunoașterii și utilizării scrierii cu caracter latine în secolele II–III e.n. în mediul dacilor liberi de la est de Carpați, drept consecință a influenței exercitate de cultura

⁸ Pînă în prezent, au fost găsite numai patru inscripții pe amfore, dintre care trei cu *tituli picti* și una singură înscrisă înainte de ardere.

⁹ Gh. Bichir, *La civilisation des Carpates (IIe–IIIe siècles de n.e.) à la lumière des fouilles archéologiques de Poiana–Dulcești, de Butnărești et de Pădureni, în Dacia, N.S., XI, 1967, p. 128–130; idem, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 64–84; V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de istorie din Roman, în Carpate*, 1, 1968, p. 150.*

¹⁰ V. Ursachi, op. cit., p. 156–162, fig. 37/1–11; 39/2; 43/1–9.

¹¹ Idem, p. 117–123, fig. 6/1–8. Materialele aflate în colecția Muzeului de istorie din Roman și văzute prin bunăvoiea colegului Vasile Ursachi, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹² M. Alexianu, *Răspindirea amforelor cu inscripții pe teritoriul dacic liber din estul României (secolele II–III e.n.)*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 105–116.

¹³ Materiale aflate în colecția Complexului Muzeal Neamț și văzute prin amabilitatea colegiei Elena Petrișor, căreia îi mulțumim pentru informațiile oferite.

¹⁴ V. Spinei, M. Alexianu, V. Butnariu, *Săpăturile arheologice de la Doina–Girov din anii 1982–1983*, în *MemAnliq*, IX–XI, 1985, p. 230–231.

¹⁵ S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II I.e.n.–III e.n.)*, Iași, p. 135–138; I. Ioniță, V. Ursachi, Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi, Iași, 1988, p. 67–74.

¹⁶ Ceramica descoperită cu prilejul cercetărilor întreprinse în Borniș–Neamț a fost văzută de colegii Ion Ioniță și Vasile Ursachi, cărora le mulțumim pentru sugestiile oferite în elaborarea lucrării noastre.

¹⁷ A. Rikman, *Nekotorye voprosy romanizacij naselenija tevoberežja ižižnego Danaja i – pervoj polovinē I tysjačeljetija n.e.*, în vol. *Slavjano-vološkij svjaz*, Chișinău, 1987, p. 53–54; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 89, pl. CXXIII/5–6; CXXVII/1–2.

¹⁸ Gh. Bichir, *Geto-daci din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 41–43.

¹⁹ G. Daicovici și colaboratori, *Şantierul arheologic Grădiștea Muncelului – Blidaru. Rezultatul săpăturilor din campania anului 1954*, în *SCIV*, VI, 1955, 1–2, p. 195–204; N. Conovici *Piese ceramice de interes deosebit descoperite la Piscu Crăsan*, în *SCIV*, 32, 1981, 4, p. 576–578; D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, p. 136–148 și notele 21, 23, 24 pentru descoperirile de la Leliceni, Bradu și Polovragi; D. Protase, „*Decebalus per Scorilō*” în *lumina vechilor și noilor interpretări*, în *Thraco-Dacia*, VII, 1986, 1–2, p. 146–153;

²⁰ I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi*, Iași, 1982, p. 73–85.

²¹ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1959, p. 76; idem, I. I. Russu, *Daco-geții în Imperiul Roman (În afara provinciei Dacia Traiana)*, București, 1980, p. 18, 55.

²² Pentru interpretările date stampilelor de pe vase și numelor înscrise pe acestea, vezi D. Protase, op. cit., p. 151; în legătură cu frecvența numelui de Scorilo în diverse zone ale Imperiului în secolele II–III și IV, ca și a categoriilor sociale ce îl puteau purta, cf. I. I. Russu, *Scrisarea greacă și latină în Dacia preromană (Regele Thiamarcos, Decebalus și Scorilo)*, în *AIIA CLuj-Napoca*, XIX, 1976, p. 46, nota 34; idem, *Daco-geții...*, p. 55; C. C. Petolescu, *Varia Daco-Romana (XIII–XIV)*, XIII. Notă asupra unei inscripții de la *Viminacium* (*CIL*, III, 14507), în *Thraco-Dacia*, IX, 1988, 1–2, p. 225.

română în teritoriul menționat: Pe lîngă multe alte descoperiri de pînă acum din zona discutată, care aduc argumente și confirmări în principalele aspecte ale romanizării, această însemnare este ea însăși o mărturie a pătrunderii și însușirii limbii latine în mediul autohton dacic. În ce atelier va fi fost scris acest nume, cine a fost acest *Scorilo*, sau cel ce i-a inscris numele pe fragmentul ceramic descoperit la Borniș–Neamț sunt întrebări firești care își vor găsi, probabil, răspunsuri în descoperiri viitoare. Pentru moment, toate acestea nu rămîn decît simple supozitii, importantă fiind, în primul rînd, descoperirea inscripției purtînd un nume dacic, inscris cu litere latine, într-o așezare a dacilor liberi de la răsărit de Carpați.

ANTHROPONYME DACE ÉCRIT EN LETTRES LATINES DANS L'ÉTABLISSEMENT DE BORNIȘ–NEAMȚ (IIe–IIIe SIÈCLES N. È.)

RÉSUMÉ.

Lors des recherches archéologiques effectuées pendant l'été 1987 à l'endroit de „Mîlesci“, situé à proximité du village de Borniș, com. de Dragomirești, dép. de Neamț (zone souscarpatine de la Moldavie) ont été découverts d'importants vestiges, appartenant à une établissement des IIe–IIIe siècles n. è. Parmi ces vestiges, on remarque un fragment de vase sur lequel apparaît en caractères latins un anthroponyme dacé.

Ce fragment céramique est modelé à la main dans une pâte bien pétrie, ayant dans sa composition, comme dégraissant, du sable, des pailllettes de mica et de rares petits cailloux. La cuisson n'est pas uniforme, les surfaces ayant des nuances qui vont du brun au gris-cendre. Sur l'extérieur, attentivement lissé, il a été incisé, après cuisson, sept lettres latines se constituant en un mot : *Scorilo* (fig. 1a–b). Ce fragment céramique appartient au niveau d'habitation des IIe–IIIe siècles n. è., représenté par des habitations et des fosses à restes ménagers (fig. 2) qui contiennent de la céramique autochtone, travaillée à la main ou tournée (fig. 3/1–12), et de la céramique d'importation (fig. 3/13–14).

La découverte de Borniș–Neamț est la première du genre dans le territoire des Daces libres entre les Carpates et le Prut. Ce n'est pas une découverte due au hasard puisque des lettres isolées et des mots partiellement conservés ont été trouvés dans des découvertes datées antérieurement aux IIe–IIIe siècles n. è., ou bien ultérieures à celles-ci qui attestent la connaissance et l'utilisation de l'écriture à caractères latins dans l'espace habité par les Daces libres à l'est des Carpates. L'établissement de Borniș–Neamț s'inscrit dans une aire géographique intensément peuplée aux IIe–IIIe siècles n. è., aire où les établissements des Daces libres sont extrêmement nombreux et riches en matériels reflétant les étroites relations des autochtones avec le monde romain.

Puisque le fragment céramique présenté ci-dessus est réduit comme dimensions, on ne peut pas savoir si le mot *Scorilo* a été le seul inscrit sur ce vase ou bien s'il n'y a pas eu aussi une autre inscription. De ce fait on considère que ce serait hasardeux à été le seul inscrit sur ce vase ou bien s'il n'y a pas eu aussi une autre inscription. De ce fait on considère que ce serait hasardeux d'avancer des appréciations plus amples sur la signification de ce nom. Indifféremment des interprétations que l'on puisse donner au nom de *Scorilo*, la découverte en elle-même constitue un témoignage incontestable de l'utilisation de l'écriture à caractères latins dans le milieu des Daces libres à l'est des Carpates aux IIe–IIIe siècles n. è., conséquence de l'influence exercée par la culture romaine dans le territoire mentionné.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. Borniș–Neamț. a–b, fragment céramique ayant inscrit en caractères latins un anthroponyme dacé.

Fig. 2. Borniș–Neamț. Plan des fouilles archéologiques des années 1979–1988 : 1, habitations et annexes des IIe–IIIe siècles av. n. è.; 2, habitations et fosses à restes ménagers des IIe–IIIe siècles n. è.; 3, lieu de la découverte du fragment céramique avec l'inscription ; L=habitation ; Gr=fosse à restes ménagers.

Fig. 3. Borniș–Neamț. Céramique dacé (1–12) et d'importation (13–14), travaillée à la main (1, 3, 10, 12) et tournée (2, 4–9, 11, 13–14).

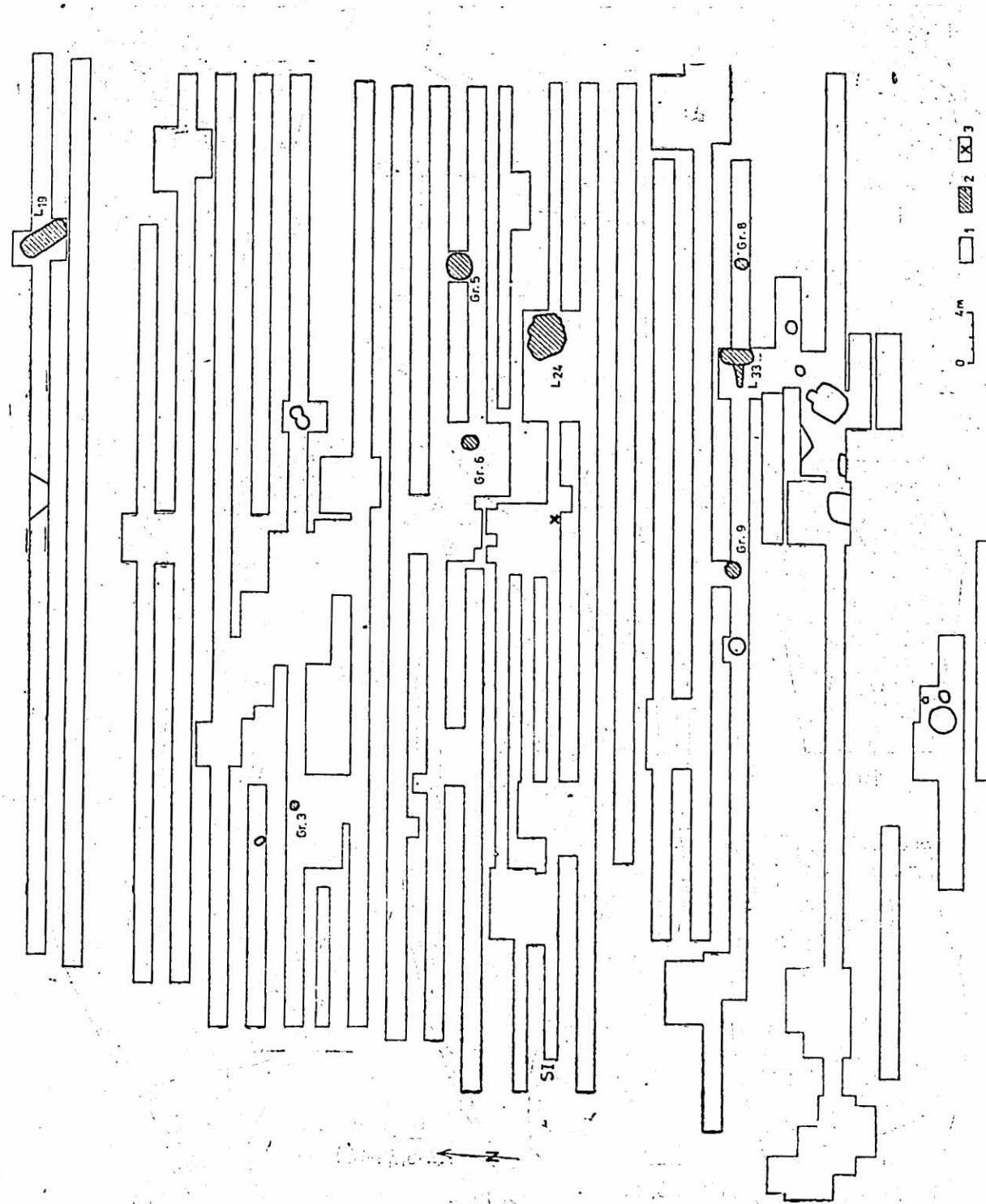

Fig. 2. Borniș-Neram. Planul săpăturilor arheologice din anii 1979 - 1988. 1, locuințe și anexe gospodărești din secolele III - II I.e.n.; 2, locuințe și gropi cu resturi menajere din secolele II - III e.m.; 3, locuri descoperite în fragmentul ceramicii cu inscripție. L = locuință; Gr = groapă cu resturi menajere.

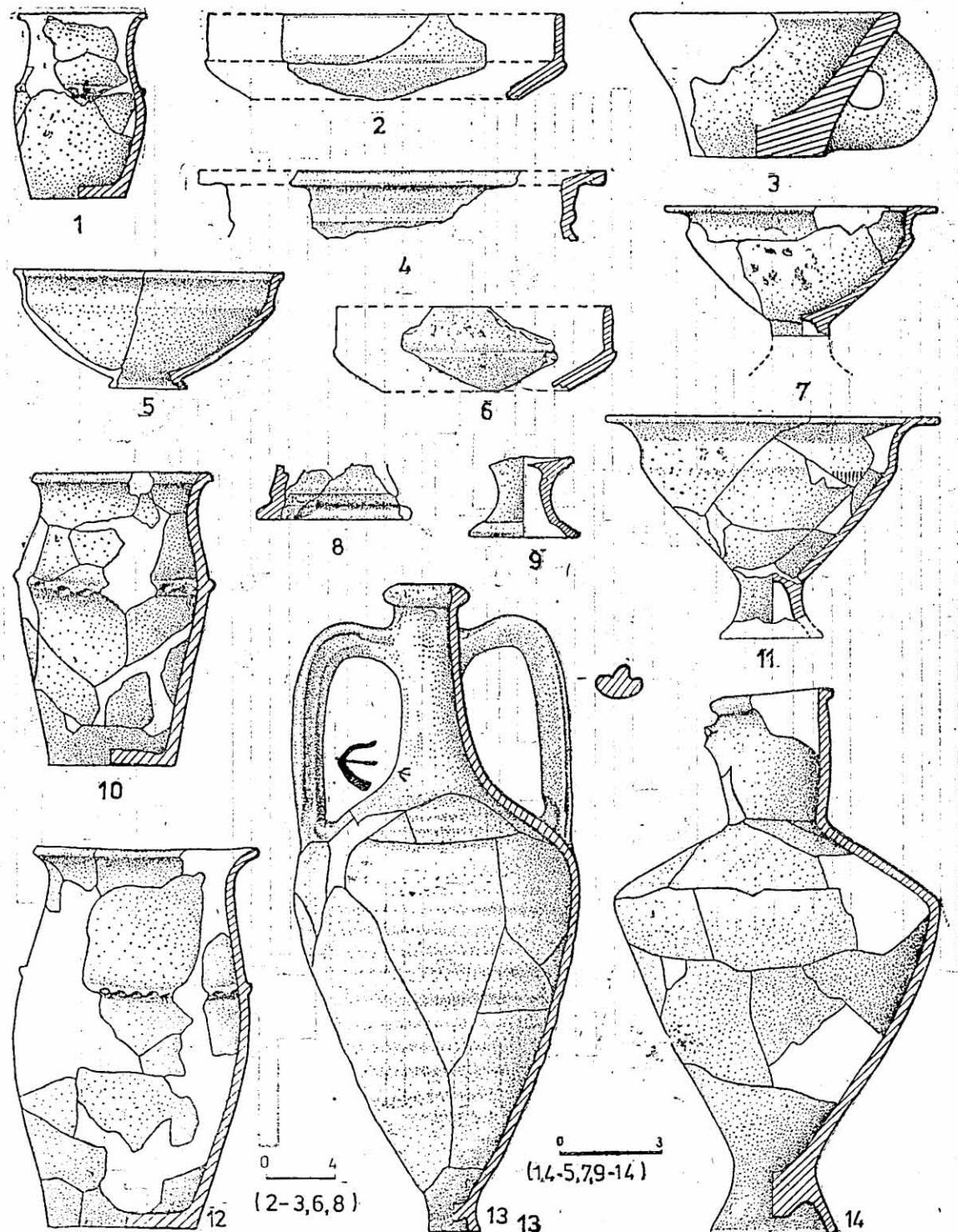

Fig. 3. Borniș-Neamț. Ceramică dacică (1–12) și de import (13), — 14 lucrată cu mîna (1, 3, 10, 12) și la roată (2, 4–9, 11, 13–14).